СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Екатерина Тодорова, Нов български университет
Професионално направление: 7.4. Обществено здраве

на дисертационен труд на тема
„ЗАТРУДНЕНИЯ В ЧЕТЕНЕТО И ПИСАНЕТО НА ИЗУЧАВАЩИ АНГЛИЙСКИ ЕЗИК ВЪЗРАСТНИ С ДИСЛЕКСИЯ НА РАЗВИТИЕТО“

за получаване на образователната и научната степен
„Доктор“,
в професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по…,
научна специалност Методика на обучението
по съвременни езици

С кандидат Благовеста Петкова Троева-Чалъкова
Докторант към департамент „Чужди езици и култури“
ДП „Методика на обучението по съвременни езици“, Нов български университет

Становището е изготвено в съответствие с изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за неговото приложение и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в Нов български университет. Рецензирането на материалите е съгласно заповед на Ректора на НБУ за назначаване на научно жури № 3-РК-208/13.05.2024 г. Благовеста Петкова Троева-Чалъкова е представила всички необходими документи, изисквани за процедурата за защитата на дисертация.

Значимост на изследвания проблем в научно и научно-приложно отношение

Дислексията е сложно неврологично състояние, феномен на различен тип преработка на вербална информация, с все още недостатъчно добре изяснена етиология, която пряко резултира върху развитието и функционирането на грамотността – процесите на четене и писане. Засяга индивиди със средна и над средната интелигентност и се проявява с множество несъответствия – между високия потенциал и академичните постижения, между уменията за декодиране и разбиране на прочетеното, между езиковата изява в устната и писмената реч. Промененото разбиране, че интелектуалното функциониране определя академичния успех и по-добрите диагностични възможности в съвременната наука и практика, доведоха до трайна тенденция на увеличаване на броя на хората с дислексия на развитието. Като следствие сме свидетели на нарастващ интерес от страна на специалисти, педагози, неправителствени организации и родителски асоциации, които се опитват да намерят отговор за причините, довели до сериозни затруднения в процесите на четене и писане, при хора с високо интелектуално функциониране. През последното десетилетие изследователската практика е насочена

основно към функционалното здраве на хората с атипично развитие. Основната концепция за това е свързана с конституцията на СЗО от 1948 г., според която здравето е състояние на пълно физическо, психическо и социално благополучие, а не просто отсъствие на болест или недъг. Ето защо разработването на научни изследвания, насочени към възможностите за облекчаване на дадено състояние и подобряване на функционирането чрез иновативни методи за преодоляване на затрудненията, са изключително актуални.

В този смисъл, изборът на Благовеста Троева да проучи механизмите на дислексичното четене и писане при възрастни хора, изучаващи английски език, е навременен и безспорно дисертабилен. Нещо повече, за първи път в българската изследователска практика се прави научно обоснован анализ на особеностите на писмената реч при възрастни дислексици в процеса на чуждоезиково обучение. Резултатите от подобно изследване са от съществено значение за прилагането на ефективни преподавателски методи и стратегии, съобразени със спецификите и индивидуалните нужди на хората с дислексия. Приложението на получените резултати в педагогическата практика, биха допринесли за подобряване на академичното, професионалното, социалното, емоционално-поведенческото и личностното развитие на хората с дислексия.

Цел и задачи

Във връзка с формулираните изследователски въпроси за оценка на писмената реч (четене и писане) на хора с дислексия, изучаващи английски език, докторант Троева конкретизира напълно съответни хипотези, методи и процедури за изследване. Целта и задачите са поставени ясно и конкретно. Поставените въпроси са съдържателни и напълно отговарят на целта на проучването.

Степен на познаване на състоянието на проблема и съответствие на използваната литература

Теоретичната постановка на проблема в дисертацията на Благовеста Троева е изготвена изключително прецизно. Докторантката представя текстуален раздел, в който разглежда основните теоретични модели за развитие на процесите четене, съвременните подходи за дефиниране на състоянието дислексия, етиологията и патогенезата на състоянието, спецификата и механизмите на дислексичното поведение при четене и писане. Направеният литературен обзор е научно коректен, което по принцип е сложна задача в противоречивата област на специфичните нарушения в ученето и научаването. Текстуалният раздел демонстрира високо ниво на умение за работа с научни текстове и способност за интерпретиране. Благовеста Троева е успяла да подбере в литературния обзор на дисертацията си съвременни източници, често цитирани автори и теоретични модели, които имат отношение не само към областта на педагогиката, но и към полето на психологията и логопедията, с връзка към темата и обекта на нейното изследване – оценка на дслексичното поведение в процеса на чуждоезиковото обучение. С научна добросъвестност са представени и собствени обобщения на подбраната теоретична информация.

Коректност при цитирането на представителен брой автори

В дисертацията са цитирани коректно 287 литературни източника на български, руски и английски езици, на хартиен носител и в електронен формат. Прави много добро впечатление умението за подбор на авторите, особено като се има предвид интердисциплинарният характер на докторската теза и значителното количество информация, което може да бъде открито по темата дислексия в литературата и в интернет източниците. Цитирани са най-съществените направления в областта, с умело представяне на обобщения, собствени интерпретации и заключения.

Наличие на обоснован и разработен теоретичен модел на изследването

На основата на представената теоретична рамка е разработен оригинален, авторски инструментариум за оценка на четенето и писането в процеса на чуждоезиково обучение при дислексици и нормолексици. Разработен е широк набор от изследователски задачи, който включва умения за декодиране и кодиране на писмен вербален материал, от една страна, както и задачи за оценка на разбирането на прочетеното/ написаното, от друга. Допълнително в изследването са включени анкета и две интервюта. Смятам, че така конструираната методика за оценка е изключително информативна, но и доста продължителна и трудоемка, особено за изследваните лица с дислексия – над един астрономичен час за вербалните писмени задачи и 30 минути за интервю. Бих препоръчала, в бъдеще и на основата на получените резултати, батерията да се прецезира и намали, като останат само най-информативните модули и изследването да бъде разделено в няколко времеви интервала.

Прави много добро впечатление, че при разработването на авторската методика за оценка е направен сериозен анализ на приобщаващия шрифтов дизайн, като с особено внимание е акцентирано върху значението на графичния начин на предаване на писмената вербална информация при дислексия. Докторант Троева разглежда широко разпространените шрифтове, препоръчвани като подходящи за хора с дислексия – конвенционални и специализирани. След направен задълбочен анализ и оценка, в дисертационния труд е използван първия специализиран за дислексици шрифт на кирилица Adys. Шрифтът е изцяло съобразен със спецификата на дислексичното четене, съдържа латинска и кирилска езикови таблици, както и много математически знаци и символи.

Към този текстуален раздел имам и няколко бележки. Четенето на псевдодуми е един от най-експлоатираните методи за оценка на способността за графемно-фонемно декодиране или модел на четене „от долу нагоре“. При четенето на псевдодуми изключваме влиянието на семантиката и игнорираме възможността за разпознаване на цели думи, с помощта на паметовите механизми (модел на четене „от горе надолу“). Ето защо в изследователската практика е абсолютно забранено да използваме псевдодуми, които имат сходно фонологично съдържание със смислово значещи думи. В процеса на преработка на такива псевдодуми биха се включили механизмите за директен достъп до цялата дума, което би нарушило чистота на изследването. Ето защо бих препоръчала в бъдеще такива псевдодуми да бъдат избегнати.

Най-сериозната ми забележка в тази част е към използвания метод „Създаване на текст по картини“ вместо задание за създаване на собствен писмен текст – есе. Според

докторантката „аргументативното есе … изисква …, високо ниво на критическо мислене и логическа аргументация, което може да увеличи когнитивната натовареност и да влоши писмените затруднения при хора с дислексия“ (стр. 125). Не бих могла да се съглася, тъй като:

- Оценката на езикова изява чрез „Разказ по серия картини“ е метод за оценка в начална училищна възраст (писмен вербален разказ) и в предучилищна възраст (устен вербален разказ). Предвид на особената чувствителност на хората с дислексия е недопустимо при диагностика и оценка да използваме методи, несъответни на когнитивното и интелектуалното им функциониране.
- Според Британската асоциация по дислексия (British Dyslexia Association, BDA, 2023) дислексиците демонстрират редица силни страни в области като разсъждение, решаване на проблеми, визуални и творчески умения. Според това трудностите на хората с дислексия са свързани не със способността им за мислене, разсъждение и формулиране на собствени езикови изказвания (устни или писмени), а в способността за кодиране и декодиране на писмените вербални знакове.

Съответствие на избраната методология и методика на изследване с поставената цел и задачи на дисертационния труд

Така конструираната методика на изследване напълно отговаря на поставената цел и задачи на дисертационния труд. Използваните методи за анализ на данни включват количествена и качествена оценка, както и методи на статистическия извод (U тест на Ман-Уитни, H тест на Кръскал-Уолис). Количествените стойности са онагледени с таблици, което улеснява тяхното възприемане. Допълнителното представяне и задълбочения лингвистичен анализ на получените резултати при три от случаите, представят ясна и достоверна картина на особеностите на дислексичното четене и писане. Нещо повече, разгледаният случай D5 до голяма степен илюстрира класическата клинична картина при възрастни с дислексия на развитието.

Качественият анализ на получените резултати е изключително подробен, прецизен и информативен. Смятам, че това е и един от най-сериозните приноси на дисертационния труд. Дислексията се свързва основно с трудности в декодирането при четене и кодирането при писане. Според дуалистичния модел, четенето на думи може да бъде постигнато чрез два отделни пътя: (1) индиректен/ сублексикален път, който трансформира визуални думи в техните слухови двойници чрез графемно-фонемни съответствия; (2) директен/ лексикосемантичен път, който съответства на пряка връзка между визуалната форма на думата и нейното значение (Coltheart et al., 2001). Според това, посоката на развитие на дислексичното четене се характеризира с изключително труден старт в началните години в училище, както за родния език, така и при чуждоезиковото обучение. Развитието на умения за графемно-фонемно прехвърляне се случва бавно и мъчително, като понякога постигането на сублексикално четене е дори невъзможно. Високите нива на езиково функциониране в устната реч по отношение на граматиката и семантиката от една страна, с подкрепата на параметрите на визуалната и лексико-семантичната памет, от друга, позволяват на дислексика да развие умения за четене основани на директния, лексикален път, който е основан на контекстното

подпомагане и разбирането на прочетеното. По този начин дислексичното четене се характеризира с **несъответствие между декодирането и разбирането на прочетеното**. Четенето остава бавно, със специфични дислексични грешки, но разбирането е съхранено. Ето защо, затрудненията в училище/ в университета (при възрастни) не зависят от обема на езиковата информация, която трябва да бъде преработена, запаметена и възпроизведена, а са свързани единствено с пътя й на предоставяне. Не случайно обща характеристика на дислексиците е, че учат по-добре устно, отколкото писмено. Представеният качествен анализ от докторант Троева е в полза на това разбиране. Бих искала да акцентирам върху следните резултати:

- Наличие на литерални параграфии и паралексии на визуално сходни графеми и на такива графеми, чиито фонеми имат акустично сходство.
- Значими затруднения в бързото и точно четене на глас на думи и псевдодуми.
- Добри параметри на разбиране на прочетеното.
- Несъответствие между нивата на езикова изява в устната и в писмената реч.
- По-дългите думи са по-лесни, от по-кратките (наличието на по-голям брой графеми на консонанти е в полза на директния път за четене).

Наличие на собствен принос при събирането и анализирането на емпиричните данни

Всички изследвания и други, приложени методи, са проведени лично от докторантката под ръководството на научния й ръководител. Тук е момента да поздравя докторант Благовеста Троева и доц. д-р Светлана Димитрова-Гюзелева за чудесно свършената работа в изследователската част на дисертацията. Смятам, че съвместната им работа би могла да продължи в експериментално изследване на предпочитания модел за преработка на писмена вербална информация от възрастни с дислексия, изучаващи английски език като чужд – „от горе надолу“, „от долу нагоре“.

Описание на приносите

Приемам формулираните от докторантката приносни моменти като бих искала да поставя акцент върху следните от тях:

- За първи път в българската изследователска практика се предлага задълбочен анализ на дислексичното поведение при възрастни, изучаващи чужд език.
- Представен е детайлен и прецизен анализ на механизмите за четене и писане на чужд език при възрастни с дислексия.
- Въз основа на данните, събрани от четирите приложени инструмента, са формулирани препоръки за обучение и самообучение по английски език на възрастни дислексици, които представляват основа за бъдещи проучвания и разработването на ръководство за работа с тази възрастова група.

Публикации, свързани с дисертационния труд

Резултати от дисертационния труд са публикувани в седем научни публикации, три от които са в реферирани и индексирани научни издания. Доказателство за високото им качество са установените 22 цитирания.

Автореферат

Представеният автореферат коректно отразява основните аспекти на изследването и приносите на разработения труд.

Заключение

В заключение, въпреки направените бележки и препоръки, смятам че представеният дисертационен труд на Благовеста Петкова Троева-Чалъкова съдържа значими и съществени резултати, изводи и препоръки, които биха имали сериозно практическо приложение в чуждоезиковото обучение на възрастни с дислексия.

Предлагам на уважаемите колеги от научното жури да присъдим образователната и научна степен „Доктор“, в професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по… на Благовеста Петкова Троева-Чалъкова за дисертацията й на тема „Затруднения в четенето и писането на изучаващи английски език възрастни с дислексия на развитието“.

04. 06. 2024 г. доц. д-р Екатерина Тодорова